

Patronenfabriek Dordrecht herontdekt

Door Jan van Gelderen

De laatste decennia wordt er in de media regelmatig melding gemaakt van nieuwe archeologische ontdekkingen met behulp van Google Earth of Maps. Hierbij doe ik verslag van een ervaring die daar wel wat op lijkt.

In “SAM” nummer 81 is door Vincent Cozijn en Marck Sloopweg jaren geleden een artikel gepubliceerd over de “N.V. Nederlandse Patronen-, Slaghoedjes-, en Metaalwarenfabriek in Dordrecht 1925 -1941”. In het verenigingsblad van de NVBMB van 2013, de nummers 14 t/m 16 heb ik een artikel geschreven over “De Nederlandse 6,5 x 53,5R in Duitse dienst”. Daarin staat een luchtfoto van de “N.V. Nederlandse Patronen-, Slaghoedjes-, en Metaalwarenfabriek, die afkomstig is uit het Regionaal Archief Dordrecht.

Afbeelding 1. Het bedrijventerrein 1927 in gebruik door de “N.V. Nederlandsche Patronen, Slaghoedjes en Metaalwarenfabriek te Dordrecht”. In het midden, grenzend aan de zwarte loodsen van de firma Montan staan de portierswoning met kogelvanger en schietbaan afgebeeld. Bron: Regionaal Archief Dordrecht.

Een patronenfabriek in Dordrecht?

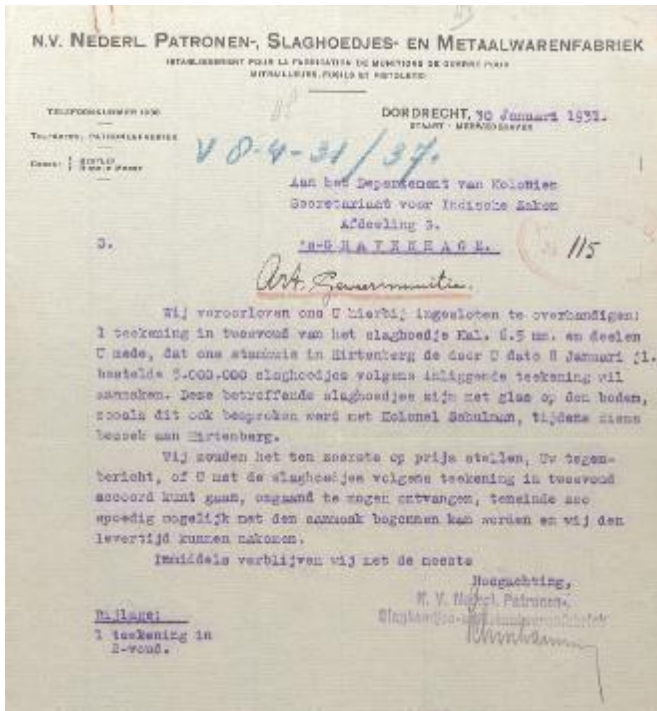
Ja, de oorsprong van de N.V. Nederlandsche Patronen, Slaghoedjes en Metaalwarenfabriek te Dordrecht ligt bij het in Oostenrijk gevestigde moederbedrijf Hirtenberger Patronen, Zundhütchen und Metallwaren Fabrik. Tegenwoordig heet dit bedrijf Hirtenberger Defence Europe GmbH, onderdeel van de Hirtenberger Group, en het is nog steeds gevestigd in het Oostenrijkse Hirtenberg.

Na de Eerste Wereldoorlog werd Latijns Amerika een belangrijk afzetgebied voor munitie. Het Verdrag van Saint-Germain legde Oostenrijk in 1919 echter exportbeperkingen op voor de uitvoer van munitie. Om het verdrag te kunnen omzeilen werd met behulp van Nederlandse investeerders de fabriek in Dordrecht gebouwd. Zodoende zag de Nederlandse overheid, en dus niet het als vijandig beschouwde Oostenrijk, toe op het verantwoord verstrekken van de exportvergunningen en had Hirtenberger toch de mogelijkheid om te exporteren. In 1930, werkten er zo'n 300 mensen waarvan 50 Oostenrijkers. De hogere leiding was in Oostenrijkse handen.

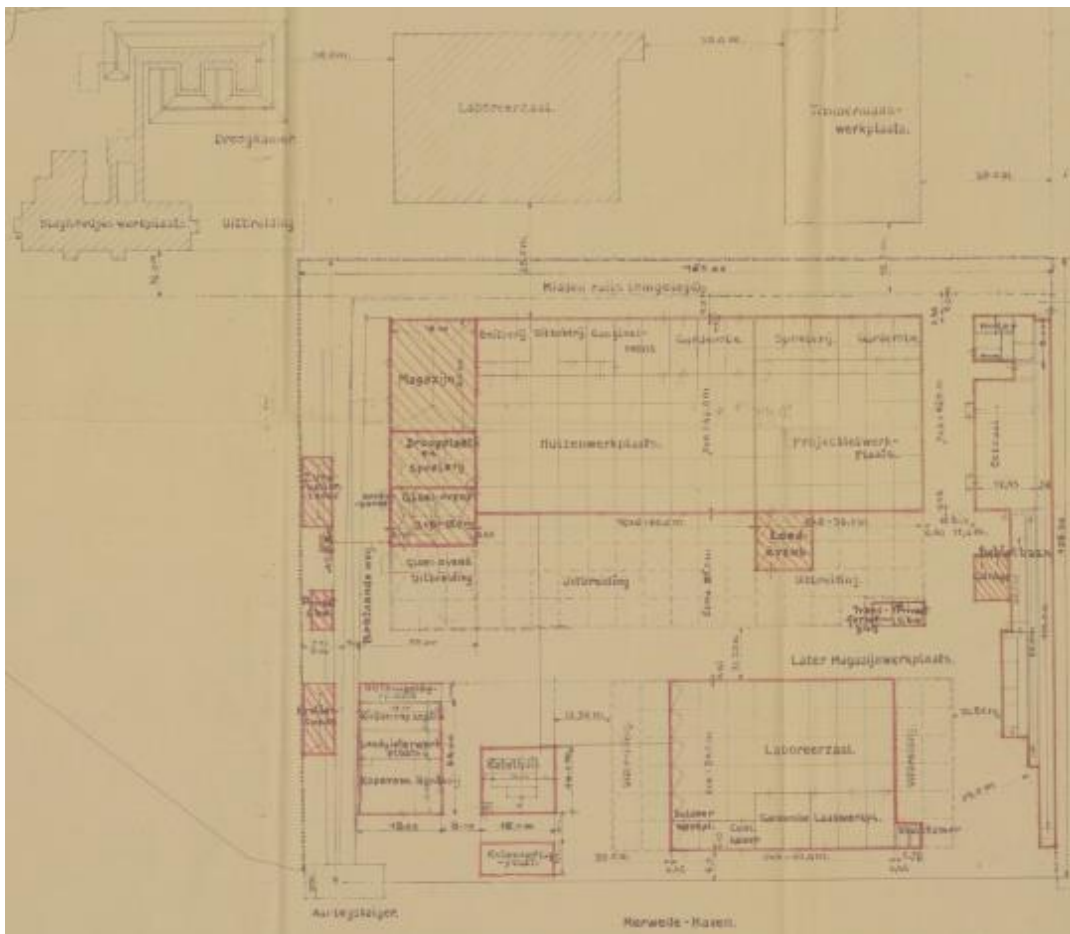

Afbeelding 2. Het interieur van de hulzenwerkplaats. Deze bevond zich in het grote fabrieksgebouw met de 7 puntaken zoals die achter de portierswoning staat afgebeeld op de luchtfoto. Bron: Kenniscentrum Nationaal Militair Museum in Soest.

De machines waren afkomstig uit de fabriek in het Oostenrijkse Hirtenberg of waren gekocht in Duitsland. Er waren 13 stuks volledige productielijnen ingericht. Elke productielijn bestond uit alle machines die nodig waren voor de vervaardiging van complete patronen. Dus vervaardiging van patroonhuls, kogel, de assemblage en de kwaliteitscontrole. Het kruid en de slaghoedjes werden niet in Dordrecht gefabriceerd. De capaciteit van de fabriek in Dordrecht was aanzienlijk. Zoals staat aangegeven op oude bouwtekeningen konden er, tijdens normale werktijd, in totaal zo'n 300.000 patronen per dag worden geproduceerd.

Afbeelding 3. In het dossier van het “Commissariaat voor Indische Zaken” uit het Nationaal Archief te Den Haag bevindt zich een brief van 30 januari 1931 over de levering van de patronenfabriek Dordrecht aan het KNIL van 5 miljoen slaghoedjes. Echter, (letterlijke tekst): “ons stamhuis in Hirtenberg de door u op 8 januari jl. bestelde 5000.000 slaghoedjes volgende de inliggende tekening wil aanmaken”.

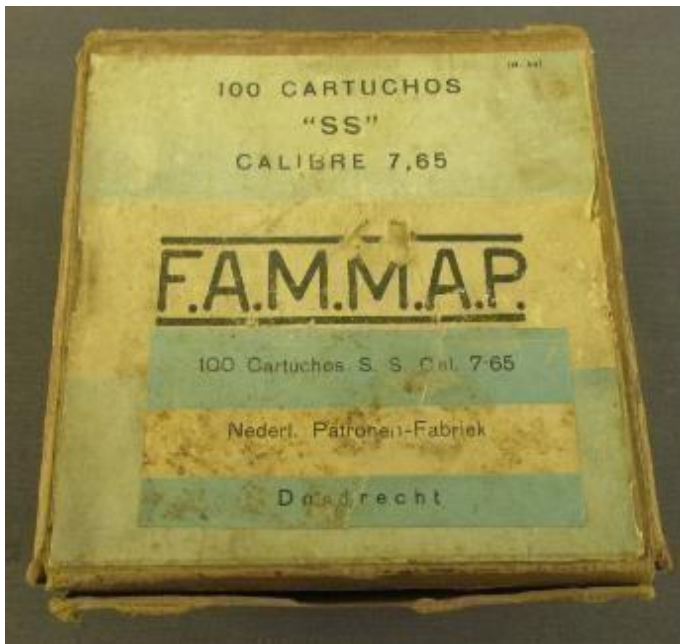

Afbeelding 4. Plattegrond van de bouwaanvraag uit 1926. Alleen de rood omliggende gebouwen zijn gerealiseerd en terug te vinden zijn op diverse luchtfoto's. Rechts in het midden staat de portierswoning met daaronder de eetzaal en schietbanen. De bouw van het bovenste deel van de tekening (Slaghoedjes werkplaats, Droogkamer) heeft echter nooit plaatsgevonden. Bron Regionaal Archief Dordrecht.

Bekend is dat in Dordrecht patronen voor handvuurwapens werden geproduceerd voor, met name, de Nederlandse overheid en Argentinië. Een voorbeeld van een levering aan Argentinië betreft patronen die bestemd waren voor, onder andere name, het kaliber 7,65 x 53 mm Argentijnse Mauser Model 1891 geweer.

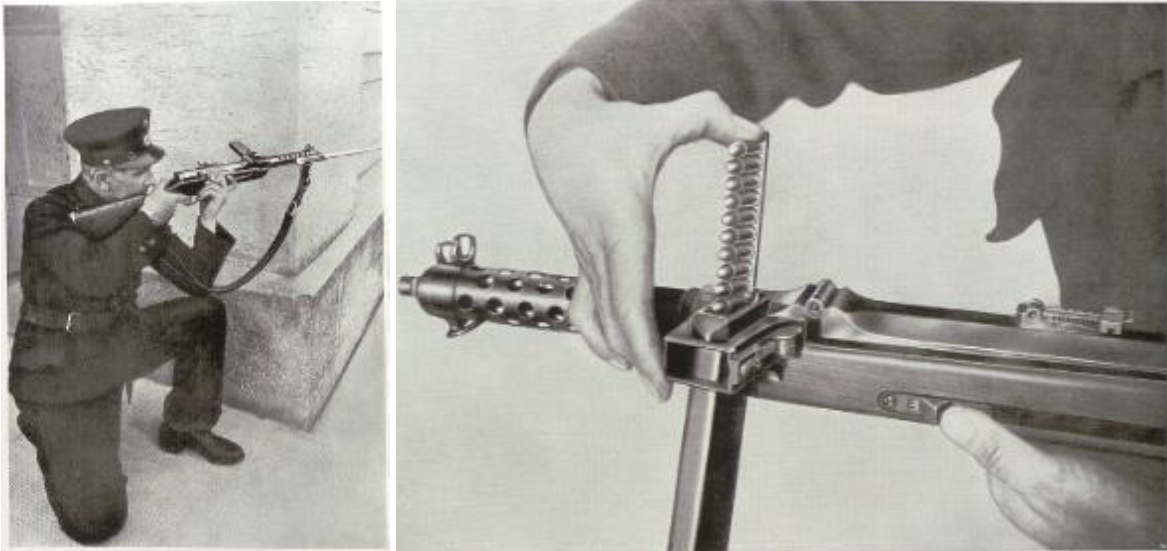

Afbeelding 5. De "Patronensamenvoegingsafdeling en Pakkerij" in de laboreerzaal. Dit is het interieur van de kleinere fabriekshal met 6 dakpunten die staat afgebeeld op de luchtfoto uit 1927 maar inmiddels is gesloopt. Afbeelding 6. Uitvergroot detail van de linker foto: Elke kist bevatte 1200 stuks kaliber 7,65 x 53 mm patronen voor Argentinië. Bron: Kenniscentrum Nationaal Militair Museum in Soest.

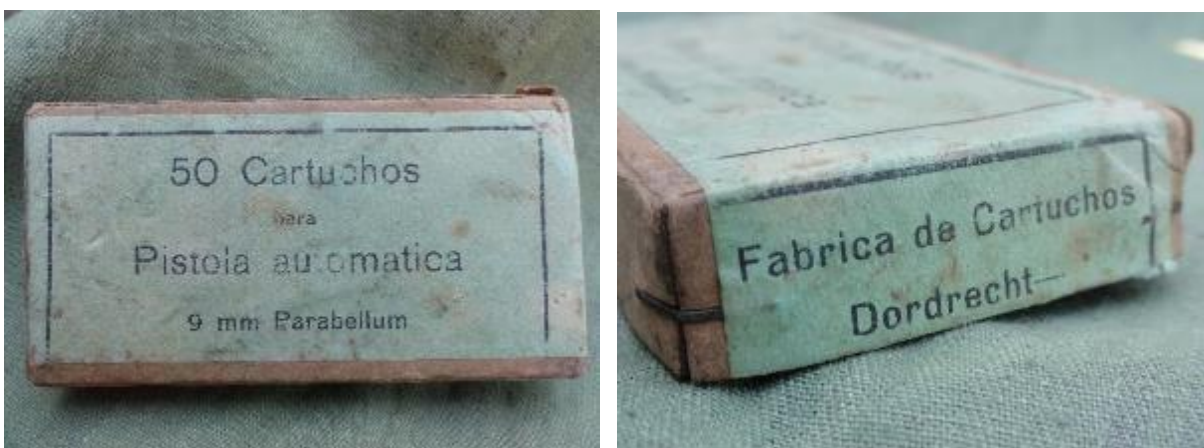

Afbeelding 7. Een zeldzame kartonnen verpakking voor 100 stuks kaliber 7,65 patronen ("100 Cartuchos "SS" Cal 7,65") zoals deze in de houten kisten werden verpakt. Op het etiket staat tevens in het Nederlands vermeld: "Nederl. Patronen-Fabriek Dordrecht". Collectie en foto Harry Telkamp.

Er is een verpakking uit Dordrecht bewaard gebleven voor patronen van een kaliber 9 mm Parabellum. Het etiket is voorzien van een Spaans opschrift. Het schijnt dat Peru diende als doorgeefluik voor wapens en munitie naar Bolivia en Argentinië. Bolivia en Paraguay waren van 1932 tot en met 1935 in oorlog. Het verhaal gaat dat Bolivia, gedurende die zogenaamde Chaco-oorlog, Solothurn S1-100 pistoolmitrailleurs met een partij munitie via Peru gekocht had maar dat de Peruaanse kranten daar achter waren gekomen en er een mediahype van maakten. De afgebeelde verpakking uit Dordrecht zou volgens de mondelinge overleveringen van die partij afkomstig zijn. (Bron: "Doosje Hirtenberg 9 x 19 mm uit 1932", door Lew Curtis, in het verenigingsblad van de NVBMB van 2015, nummer 24)

Afbeelding 8 en 9. Foto's van de S1-100 pistoolmitrailleur uit een brochure van Steyr-Solothurn Waffen A.G. in het dossier van het "Commissariaat voor Indische Zaken" uit het Nationaal Archief te Den Haag. Het KNIL heeft kennelijk ooit wel gegevens verzameld over de Solothurn S1-100. In hetzelfde dossier bevindt zich correspondentie over de levering van 2.1 miljoen 6,5 x 53,5 R patroonhulzen door de Patronenfabriek Dordrecht aan het KNIL.

Afbeelding 10 en 11. Verpakking kaliber 9 mm Parabellum patronen waarvan beweerd wordt dat ze bestemd zijn voor de S-1-100 Solothurn pistoolmitrailleurs die in gebruik waren in Peru en/of Bolivia. Collectie en foto's Harry Telkamp.

Opmerkelijk is dat de Oostenrijkse directeur van Hirtenberger, Frits Mandl, destijds aandelen bezat in de Zwitserse Solothurn wapenfabriek. Volgens officiële bronnen ontvangt de munitiefabriek in Dordrecht in juli 1934 een aanvraag van de regering van Bolivia voor de levering van 30 miljoen geweerpatronen, Dat zijn dus niet de patronen voor de Solothurn pistoolmitrailleur waarvan het bodemstempel aangeeft dat ze in 1932 zijn vervaardigd. Er is op dat moment nog geen officieel embargo voor de uitvoer van wapens en munitie naar Bolivia en Paraguay maar de Nederlandse en Zwitserse Regeringen hadden al wel besloten geen exportvergunningen meer af te zullen geven. Het werk in de patronenfabriek in Dordrecht lag bijna stil. Er heerste een economische crisis in de jaren 30 en nu de order uit Bolivia werd gemist dreigde er sluiting. Ook de Nederlandsche Springstoffenfabrieken liepen zo een belangrijke order mis voor de levering van het kruit. Het ironische is dat vanaf begin jaren 30 de exportbeperkingen, die door het Verdrag van Saint-Germain in 1919 aan Oostenrijk waren opgelegd, steeds verder waren versoepeld. Zo kon de order uit Bolivia worden overgenomen door het moederbedrijf in het Oostenrijkse Hirtenberger en besloot de directie in Oostenrijk om met de vestiging in Dordrecht te gaan stoppen. Er werd opdracht gegeven om een aantal machines weer terug naar Oostenrijk te sturen.

Er werd in Dordrecht nog munitie geproduceerd tot oktober 1936. In 1939 waren het bedrijfspand en de inventaris gekocht door de N.V. Dordtse Metaalwarenindustrie Johan de Witt. Tijdens de mobilisatieperiode werd in 1939 en in 1940 de bewaarplaats voor kruit en patronen weer in gebruik genomen voor de opslag van munitie. Op 1 oktober 1941 werd de “N.V. Nederlandsche Patronen, Slaghoedjes- en Metaalwarenfabriek te Dordrecht” officieel opgeheven.

Geen Merwedestraat 80 maar Kerkeplaat 12

Omdat ik zelf uit die regio kom heeft de Patronenfabriek Dordrecht altijd mijn speciale belangstelling gehad. Echter, wie ik het ook vroeg, niemand kon mij vertellen waar de fabriek ooit had gestaan. Het adres “Merwedestraat 80” bestaat nog steeds maar, zo blijkt, op een geheel andere locatie. Aan de hand van de luchtfoto uit het Regionaal Archief Dordrecht ben ik in 2013 gaan zoeken via Google Maps. Omdat het fabrieksterrein omgeven is door water en de contouren de afgelopen 90 jaar weinig zijn veranderd lukte dat. Zo kwam ik erachter dat men de naam van het adres heeft veranderd in Kerkeplaat 12. Het ligt hemelsbreed zo'n 700 meter verwijderd van de huidige Merwedestraat 80. Maar om er te komen moet je een paar kilometer omrijden.

Na enige tijd rondkijken op Google Maps meende ik plotseling het dak te herkennen van de toenmalige portierswoning en de eetzaal plus de kogelvanger van de 100 meter schietbaan. Ik had altijd gedacht dat er niets meer van was overgebleven. Na een autorit naar de Kerkplaat 12 was het al snel duidelijk. Dit is 100% zeker het terrein van de N.V. Nederlandse Patronen-, Slaghoedjes-, en Metaalwarenfabriek te Dordrecht. Een mooie ervaring om zo, op locatie, de oude gebouwen te zien en te herkennen.

Afbeelding 12. Het voormalige bedrijventerrein van de Patronenfabriek Dordt de rode lijn geeft de plek aan van het portiersgebouw plus eetzaal en kogelvanger uit de jaren 20 van de vorige eeuw. Afbeelding afkomstig van Google Maps.

Afbeelding 13. De bewaard gebleven portierswoning en de kogelvanger plus links daarvan de rode baksteen (volgens de bouwaanvraag uit 1925 zijn het hoogovenstenen) van de voormalig eetzaal op het huidige terrein van KROHNE. Foto: Jan van Gelderen.

Afbeelding 14. De kogelvanger is nu bekleed met grijze profielplaat

Afbeelding 15. Zo zag de toegangspoort van KROHNE er uit omstreeks 1927. Op de voorgrond de betonnen kogelvanger van de schietbaan waar nu het blauwe bord "Kerkeplaat" op is bevestigd. Aangrenzend de portierswoning van destijds. De portierswoning en kogelvanger van beton zijn bewaard gebleven, maar tegenwoordig bekleed met grijze profielplaat. Bron: Regionaal Archief Dordrecht.

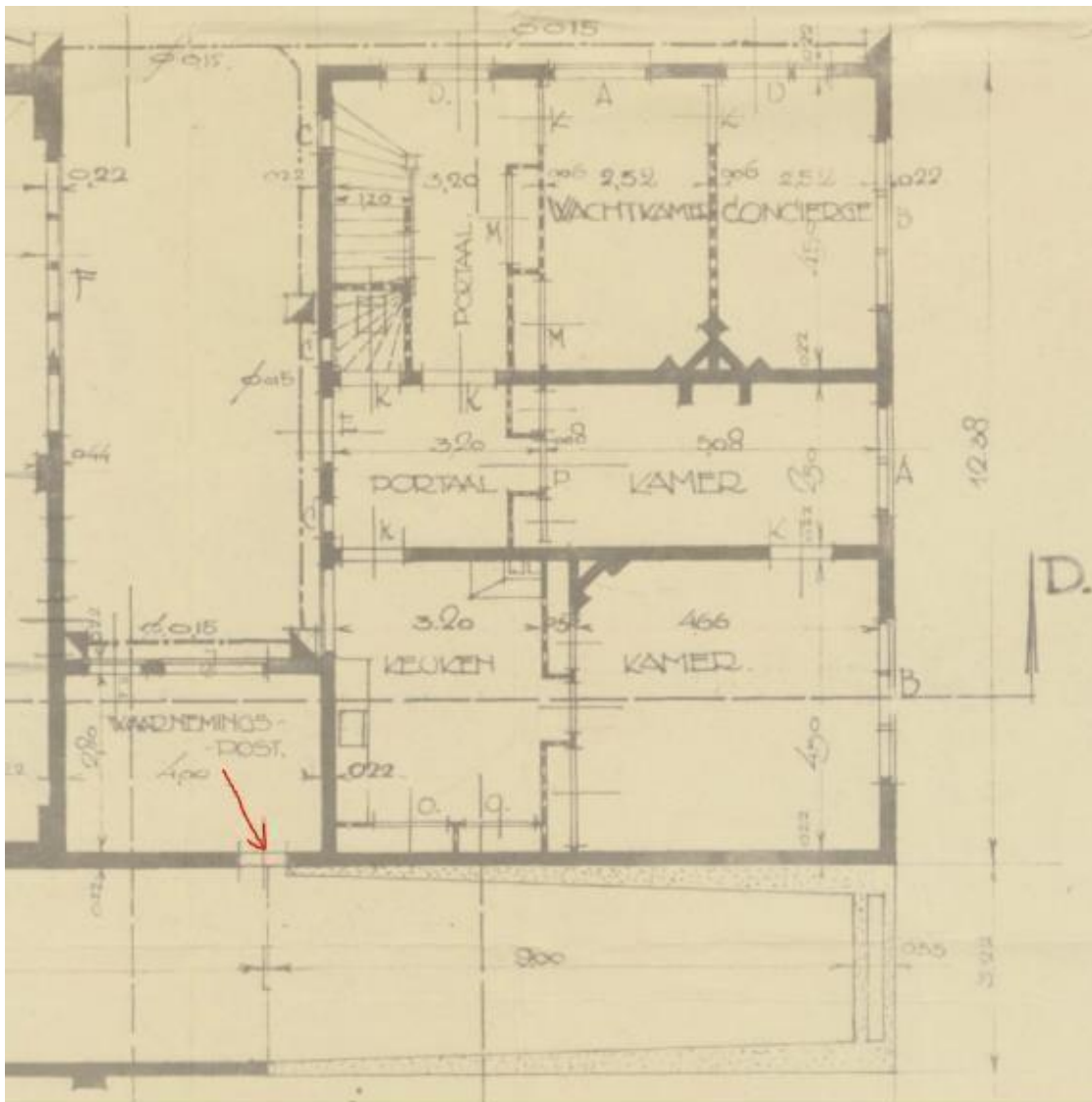
Een belangwekkende ontdekking? Tja, dat ook weer niet. Met wat zoekwerk in de archieven is deze adresverandering ook wel terug te vinden. Bovendien, het kan toch bijna niet anders dan dat er nog wel wat Dordtenaren op de hoogte zijn van de locatie. Voor verreweg de meeste lezers van SAM is het in elk geval onbekend en voor hen heb ik mijn bevindingen gepubliceerd.

De firma KROHNE is de huidige gebruiker van het terrein. Omdat ik de gebouwen wilde bekijken en fotograferen vanaf het bedrijfsterrein heb ik in 2018 een brief gestuurd naar de directeur. Deze ging akkoord en heeft gevraagd om contact op te nemen met de facility manager. Heel sympathiek dat men bereid was daar wat tijd voor vrij te maken. Het blijkt dat KROHNE geïnteresseerd is in de geschiedenis van hun terrein. In het kantoor hingen bijvoorbeeld nog oude luchtfoto's uit de tijd van Philips / Johan de Witt. Men wist van het

bestaan van een patronenfabriek maar niet dat de gebouwen bij de ingang daar een restant van waren.

Afbeelding 16. Links de witte stalen toegangsdeur naar de kogelvanger. Foto: Jan van Gelderen.

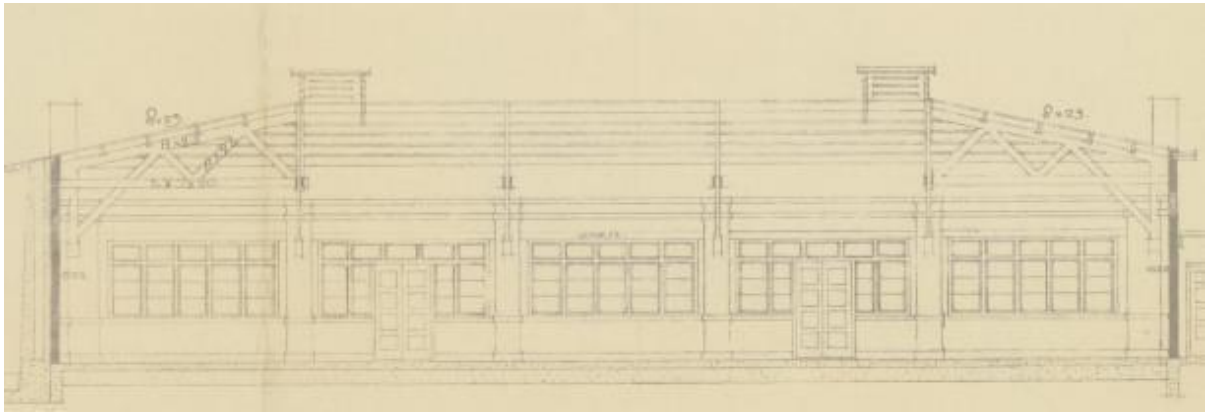
Afbeelding 17. Plattegrond uit de bouwaanvraag uit 1926. Tussen de portierswoning en de eetzaal is een vertrek ingetekend dat als waarnemingspost staat aangegeven. De rode pijl geeft de stalen deur, naar de tevens nog bewaard gebleven kogelvanger op de recente foto aan. Wat zou de veiligheidsprocedure geweest zijn? Later is het deel tussen portierswoning en eetzaal volledig overdekt. Bron Regionaal Archief Dordrecht.

Afbeelding 18. De voor de jaren 20 kenmerkende dakopbouw van de voormalige eetzaal. Het gebouw heeft een slechte fundering en vochtproblemen doordat het gebouwd is op een voormalig getijdegebied van klei (griend) waarop een dikke zandplaat is aangebracht. Foto: Jan van Gelderen

Afbeelding 19. Het huidige interieur van de voormalige eetzaal met de nog originele overkapping. KROHNE is een fabriek die gespecialiseerd is in de productie van geavanceerde, hoge kwaliteit flow meters (deze meten de hoeveelheid vloeistof die er door een buis stroomt). KROHNE, met een moederbedrijf in het buitenland, maakt ze in alle soorten en maten voor klanten over de gehele wereld, net zoals de patronenfabriek Dordrecht dat ook deed. Foto: Jan van Gelderen.

Afbeelding 20. Zijaanzicht eetzaal met spanthout van het dak uit de bouwaanvraag uit 1926. Bron Regionaal Archief Dordrecht.

Afbeelding 21. Het huidige gebouw F was destijds de eetzaal. Daarachter is het gebouw G, vroeger de portierswoning, bij de slagboom aan de ingang zichtbaar. Foto: Jan van Gelderen.

Afbeelding 22. Dit stuk van het terrein van KROHNE is sinds 1927 nog maar weinig veranderd. Gebouw F met daarachter het gebouw G bij de slagboom aan de ingang. De garage met daarachter nog net zichtbaar de kogelvangers naar de 20 meter en 50 meter schietbanen bestaan nu niet meer. Deze foto is afkomstig uit een fotoboek dat onderdeel is van het niet tentoongestelde deel van de collectie van het Nationaal Militair Museum in Soest.

Zo op een doordeweekse dag een bezoek brengen aan KROHNE en wandelen door de bedrijfsgebouwen leek enigszins op werken, maar dan op het terrein en bij de gebouwen van

de “N.V. Nederlandse Patronen-, Slaghoedjes-, en Metaalwarenfabriek te Dordrecht”.
Levende geschiedenis. Een heel klein beetje proeven hoe het als werknemer van de
patronenfabriek in de jaren 30 is geweest.

Met dank aan:

- Peter N.J. van Nistelrooij, Facility Manager KROHNE Altometer, Production Facility of KROHNE AG, Basel
- Harry Telkamp, lid van Edouard de Beaumont (EdB), en bestuurslid van de Nederlandse Vereniging ter Bestudering van Munitie en Ballistiek (NVBMB).